

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА

СТИЛЬ ЖИТТЯ – НЕВТОМНА ПРАЦЯ В ІМ'Я ПРИЙДЕШНЬОГО (В.І. АСТАХОВІЙ – 75)

Цьогорічного квітня відзначає свій високий ювілей Валентина Іларіонівна Астахова – ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», доктор історичних наук, професор, академік АН ВШ України. Народилася в м. Дніпропетровську, з 1945 р. проживає в Харкові. Усе її життя пов'язане із цим містом, його освітою, наукою, культурою. Тут Валентина Іларіонівна закінчила середню школу № 132, потім – історичний факультет Харківського університету. Працювала вчителем історії в середній школі № 36. У 1961 р. вступила до аспірантури Харківського університету і в 1964 р. – захистила кандидатську дисертацію. Тут на історичному та механіко-математичному факультетах розпочала викладацьку діяльність. З 1978 р. вона – завідувач кафедри Харківського юридичного інституту (нині Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого). 1981 р. захистила докторську дисертацію. У 1989–1993 рр. – голова обласної організації товариства «Знання», член президії Спілки жінок України. Від 1991 р. і донині – ректор Народної української академії.

За цими скупими рядками послужного списку – роки, сповнені невтомної, радісної і виснажливої праці, неспокою і горіння у вирі життя. Комусь просто щастить. Валентині Іларіонівні цілком заслужено й логічно дозволили увійти до когорти знаних і шанованих у Харкові, Україні і далеко за її межами авторитетних учених, організаторів вищої освіти її яскравий талант і хист викладача, педагога, наполегливий науковий пошук, активна громадянська позиція.

Вона ніколи не задовольнялася лише визначеним колом службових обов'язків, роботою «від і до». Неодмінно до цього кола мав бути «плюс»! І неодмінно вагомий, потрібний і важливий. Так, під час роботи в ХДУ, вона, на додачу до чималого викладацького навантаження, поринає в громадське життя, регулярно виступає в пресі, готує аспірантів. Уже на початку 1970-х захищають кандидатські дисертації перші підготовлені нею молоді науковці. А ще з її ініціативи склався цікавий і самобутній орган управління розвитком художньої творчості студентів – художня рада університету. І художня самодіяльність ХДУ того часу здобула визнання далеко за межами України! Лауреатами, дипломантами, переможцями різних конкурсів стали хор ХДУ, симфонічний оркестр, танцювальний і вокальний ансамблі, ансамбль скрипалів, театр естрадних мініатюр та ін. Водночас вона керує організацією громадсько-політичної практики студентів. Досвід цієї роботи було визнано найкращим у тодішньому Союзі, а в ХДУ проведено Всесоюзну конференцію з його вивчення і узагальнення. І при цьому всьому В.І. Астахова зростає як учений-історик: виходить нова її монографія, ведеться активна робота

над створенням музею ХГУ (відкритий 1972 р.), під її керівництвом розпочинається вивчення бойового шляху Харківського студентського батальйону народного ополчення. Ця робота знайшла своє логічне завершення у відкритті (1999 р.) на центральній площі міста монумента студбатівцям.

Ось така «густота», така наповненість характеризують і кожен подальший етап життя Валентини Іларіонівни. Багатогранністю і напруженістю наукової і педагогічної роботи позначений період її роботи завідувачем кафедри в Харківському юридичному інституті. Під її керівництвом видаються колективні монографії, захищено більше двадцяти кандидатських і докторських дисертацій, проводяться цікаві і представницькі наукові конференції. У 1985 р. вона у складі делегації від України бере участь у роботі 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Вона не розчиняється в «сірій піраміді» чиновницької ієрархії, а присвячує всю себе, свої сили, свій інтелект «служінню обов'язку й Вітчизні». І цілком природно в центрі її наукових зацікавлень і досліджень постають проблеми й закономірності формування інтелігенції як інтелектуальної, духовної еліти суспільства. Проблематика ролі інтелігенції і освіти в суспільному прогресі лягла в основу її ґрунтовної монографії і докторської дисертації, яку вона захистила в Московському університеті ім. М. Ломоносова. У подальшому на цьому напрямі формується самобутня наукова школа В.І. Астахової. Своє розуміння ролі і місця, покликання інтелігента Валентина Іларіонівна особисто і через широке коло своїх учнів та послідовників, які нині очолюють вищі навчальні заклади, кафедри, наукові напрями, наполегливо втілює в життя, впроваджує в практику вищої школи. Формування інтелектуального потенціалу суспільства, удосконалення підготовки високоосвічених фахівців – це головний стрижень і спрямованість її наукового пошуку та практичної діяльності.

З притаманними їй енергією і розмахом працювала В.І. Астахова і на чолі обласної організації товариства «Знання»: численні семінари, конференції, курси, школи, конкурси молодих лекторів – так, щоб було помітно, вагомо, змістовно. І як висока оцінка – у 1990 р. їй присвоюють почесне звання заслуженого працівника освіти України.

У 1991 р. в житті В.І. Астахової починається новий, складний і яскравий період: вона очолює один з перших в Україні навчально-наукових комплексів безперервної освіти – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія». Валентині Іларіонівні випала чудова нагода практично перевірити і втілити в життя свої педагогічні ідеї, задуми і результати наукових пошуків у сфері освіти. Разом з колективом однодумців і соратників вона крок за кроком вибудовує справді якісний новий тип освітнього закладу. У 1996 р. заклад отримує III, а в 2002 р. – IV рівень державної акредитації, його прийнято в члени Європейської асоціації міжнародної освіти. І ось у травні 1997 р. щасливий момент істини: перші випускники унікального закладу отримують дипломи державного зразка!

І прийшло визнання. Справжнє, заслужене роками творчого пошуку і наполегливої праці. У серпні 1997 р. Валентину Іларіонівну нагороджено орденом

княгині Ольги III ступеня за № 001, а в серпні 2004 р. – орденом княгині Ольги II ступеня. Міністерство освіти і науки нагородило НУА Почесною грамотою. Почесними званнями і нагородами відзначено багатьох викладачів.

Концепція безперервної освіти, що реалізується НУА, викликає широке зацікавлення освітян в Україні і за рубежом. Підтримку закладові в різних формах надають міжнародні фонди і програми – Фулбрайт, «Відродження», «Гармонія», Каунтерпат, IREX, ACCELS та ін. Президент Асоціації сприяння національній промисловості Франції (SEIN/SHI) Бернар Муссон так обґрунтував у своєму листі висунення НУА на нагородження «Золотою медаллю»: ця нагорода є «свідченням визнання досягнень Вашої організації у збереженні стійкості, динаміки структури і вміння вижити в умовах фінансово-економічної кризи». І скарбівниця таких почесних відзнак та нагород НУА від авторитетних міжнародних і вітчизняних установ та організацій поповнюється з року в рік!

Триває активна робота з інтеграції ХГУ «НУА» в міжнародний освітній простір: 18 вересня 2009 р. ректор підписала в Болоньї Велику Хартію університетів. І ось у січні 2010 р. НУА ввійшла до складу великого міжнародного консорціуму (9 університетів з 6 європейських країн). Консорціум отримав грант програми Темпус для розробки учбових курсів, викладання яких передбачає максимальне застосування інфотехнологій. Масштаби творчого пошуку не звужуються, інновації, оригінальні проекти й ідеї вітаються, знаходять підтримку. З думкою і турботою про завтрашній день, про майбуття.

Крім усього іншого – в цьому у Валентини Іларіонівни свій особистий інтерес: у неї росте правнучка, яка вже відвідує заняття в НУА у віковій групі від 1,5 до 2 років!

Незаперечно, що НУА у всіх своїх здобутках і досягненнях – це дітище Валентини Іларіонівни, виборене й виплекане нею. Значною мірою саме її особистісні якості, моральний авторитет і фахова та організаторська компетентність забезпечили їй і створеному нею колективу довіру, підтримку і в кінцевому підсумку – успіх. Валентині Іларіонівні вдалося реалізувати справді унікальні освітні проекти й експерименти і в стислі терміни на практиці реалізувати ідею безперервної освіти – не як просту арифметичну суму різних освітніх ступенів, а як цілісний інтегрований навчально-науковий комплекс, який реально на основі інтегрованих навчальних програм забезпечує спадковість на всіх етапах навчально-виховного процесу – від дитячої школи раннього розвитку і до гуманітарного інституту, який веде підготовку аж до кваліфікаційного рівня «магістр». Іще: передусім завдяки ректорові в НУА утвердилася особлива атмосфера великої дружної сім'ї – атмосфера взаєморозуміння і взаємопідтримки, практичне втілення педагогіки партнерства. Колеги-освітяни по-доброму заздять: адже це надзвичайно потужний ресурс і фактор життєвого успіху для кожного.

До цього слід додати, що в ректора НУА вистачає сил і енергії дбати не лише про освітній процес. У закладі створено найширші можливості для різнобічного духовного і культурного збагачення особистості, розвитку здібностей і талантів.

**Підписання Великої Хартії
університетів, Болонья,
вересень 2009 р.**

**Єдність і спадковість поколінь в
НУА гарантуються навчально-
виховним процесом і особисто
РЕКТОРОМ**

Широку популярність здобули студентські колективи художньої самодіяльності, два з яких удостоєні високого звання «народних».

Валентина Іларіонівна настільки віддається кожній справі, що всі навколо неї об'єднуються, захоплені її ентузіазмом. Вона постійно в пошуку інновацій, з виваженим критичним аналізом і водночас з готовністю до сміливих рішень і дій, з вогнем в очах і серці. І всьому задає тон і лад її особиста обов'язковість та відповідальність, вимогливість до себе і до інших.

Мені пощастило на різних етапах життя вчитися у Валентини Іларіонівни. Вона була моїм викладачем в Харківському університеті. Крім лекцій Валентина Іларіонівна в нашій групі проводила також семінарські заняття. Саме тоді мене захопили її відданість науковому пошуку та сміливість ученого. Вона вчила активній громадянській позиції, закликала не бути байдужими, самостійно мислити та відстоювати свою точку зору. Другий етап мого навчання у Валентини Іларіонівни був пов'язаний з громадською діяльністю. Вона і я були членами ради жінок, що діяла при Харківському обласному виконкомі. Її енергія та ініціативність вражають. Важко зрозуміти, як вона все встигає. Слід віддати шану її організаційним навичкам та стратегічному мисленню, відчуттю актуальності тих чи інших питань. Приємною несподіванкою для мене стало продовження нашої співпраці, коли Валентина Іларіонівна, незважаючи на зайнятість, підтримала мої перші наукові пошуки та бажання розпочати дисертаційне дослідження. Моє навчання у Валентини Іларіонівни триває і донині. Я дуже вдячна Валентині Іларіонівні за її благодійний вплив на мій життєвий шлях. Щоденна праця в ім'я майбутнього – це стиль усього її життя!

Сердечно вітаючи Валентину Іларіонівну з її славним високоліттям, щиро бажаю їй від себе та своїх колег міцного здоров'я на многії літа, сімейного благополуччя, нових перемог і творчих успіхів, подальшого розквіту улюбленої справи, вдячних учнів, добра і завжди гарного весняного настрою!

***Ольга Балакірева,
завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних
трансформацій Державної установи «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», голова правління Українського інституту соціальних
досліджень імені Олександра Яременка.***

Редакція «Українського соціуму» звернулася до ювілярки з трьома запитаннями, на які вона охоче погодилася відповісти.

1. Як, на Ваш погляд, змінюється роль вищої школи в сучасному суспільстві?

В. І. Астахова: Роль освіти, і особливо вищої освіти, її вплив на суспільство зростають протягом всієї історії існування вищої школи. Але в сучасному світі вплив вищої освіти на всі без винятку сфери життєдіяльності людства набув всеохоплюючих масштабів. Політики, владні структури, громадськість цивілізованих країн покладають величезні надії на університети та наукові співтовариства. Проте проблеми, з якими стикаються сучасні освітні системи, наростають надзвичайно активно й швидко, виходячи за межі таких інтенсивно вирішуваних світовою спільнотою питань, як державне фінансування університетів і рівень їх автономії, розвиток ринку освітніх послуг і зростання конкуренції між навчальними закладами, широке впровадження в систему навчання інформаційних технологій і багато чого іншого: прийшло усвідомлення – вища школа дедалі зриміше стає визначальним фактором подальшого цивілізаційного розвитку.

2. Які сьогодні виклики постають перед нашою вищою школою з урахуванням стратегічних перспектив економічного та соціогуманітарного розвитку України?

В. І. Астахова: Сьогодні вища школа справді стоїть перед багатьма не завжди навіть зрозумілими та вкрай складними викликами. Нові часи і обставини суспільного життя весь час висувають нові проблеми. І, зрозуміло, що з їх усвідомленням приходиться розуміння необхідності реформ в освіті.

Уже повною мірою зрозуміла неминучість зміни стратегічних цілей і функціональних характеристик освіти загалом. Перед вищими навчальними закладами в ході виконання притаманних їм функцій постають, передусім, проблеми, пов'язані з впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, які відіграють вирішальну роль у задоволенні освітніх потреб високотехнологічної економіки; із створенням в навчальних закладах принципово нового культурно-освітнього середовища і становленням поряд із традиційними академічними відносинами відносин нового для освіти ринкового плану; з подоланням зростаючого кадрового голоду і необхідністю підвищення привабливості викладацької праці; вдосконалення знань і кваліфікації педагогів, рівня їх компетентності.

І, звичайно, величезний комплекс проблем породжує кардинальна зміна соціальних характеристик студентства, починаючи від їх мотивованості до навчання і закінчуючи проявами принципово нових особистісних якостей, не властивих студентам попередніх десятиліть і століть.

3. Наскільки сучасні молоді спеціалісти з вищою освітою (випускники наших вузів) кокурентоспроможні на ринку праці?

В. І. Астахова: Що стосується конкурентоздатності випускників українських ВНЗ, то, незважаючи на тяжкі для вищої освіти України часи, вони й досі зберігають хист та зацікавленість у високоякісному навчанні; до них і досі проявляють інтерес і Західна Європа, і Сполучені Штати. Звичайно, в себе на Батьківщині попит на випускників наших ВНЗ скоротився, але причина цього – системна криза, розвал виробництва в країні та зростання безробіття, яке в першу чергу торкається фахівців, що не мають досвіду практичної роботи. Але правильно і своєчасно оцінивши ситуацію, що склалася навколо працевлаштування випускників, вища школа зможе знайти шляхи подолання і цієї болючої проблеми. Зразки такого підходу в Україні ми маємо вже сьогодні.

Питання ефективності, якості освіти як запоруки конкурентоспроможності випускників на ринку праці протягом останнього п'ятиліття широко обговорюються в українських ЗМІ. Коротке узагальнення цих дискусій можна звести до таких тез:

- слабкість підготовки великої кількості абітурієнтів у багатьох випадках змушує знижувати, формалізувати критерії засвоєння ряду предметів курсу вищої школи;
- своєю чергою, слабкість підготовки студентів разом з відірваністю багатьох ВНЗ від реальних потреб ринку праці зумовлює недостатню конкурентоспроможність випускників;

- двократне за останні 15–18 років збільшення чисельності студентів за рахунок появи недержавних закладів і платного навчання у державних ВНЗ є однією з причин зниження рівня вищої освіти і зростання корупції; поширюється сприйняття диплому про вищу освіту як формально-статусного атрибута;

- освіта в країні перебуває в стані системної кризи, а державна політика в цій сфері, яка б визначала адекватну нинішнім викликам перспективу суспільного розвитку, відсутня.

З-поміж причин такого стану справ найчастіше називають:

- обмеженість свободи, ініціативи, творчості більшості учнів і вчителів надмірну управлінську бюрократизацію навчального процесу, його перевантаженість документацією;

- низьку оплату праці і престиж педагога;

- слабку матеріальну базу закладів, у тому числі, комп'ютерну, неготовність персоналу закладів до комп'ютеризації навчання;

- невідповідність загальноосвітнім тенденціям, згідно з якими усі рівні шкільної освіти (початкова, середня, професійно-технічна, вища) мають започатковувати процес безперервного навчання протягом життя. Працівники постіндустріальних суспільств змушені для підтримки конкурентоспроможності на ринку праці, кар'єрного зростання і, відповідно, стабільного життєвого успіху постійно доповнювати, осучаснювати набуті під час базової освіти знання, уміння й навички та опановувати нові. Але необхідною умовою цього є формування під час перебування у ВНЗ умінь і навичок постійно навчатися.

Серед можливих заходів, здатних змінити ситуацію, фахівці називають такі:

– розвиток компетентнісного підходу в освіті. Коротко його сутність полягає в тому, що зміст традиційної раніше підготовки, коли учень/студент мав засвоїти стандартний набір знань, умінь і навичок (традиційна парадигма ЗУН як результат освіти), замінюється розвитком здібностей і умінь орієнтуватися в розмаїтті складних, швидкоплинно змінюваних і непередбачених виробничих та життєвих ситуацій, передбачати наслідки діяльності та відповідати за них. Навчальний процес поєднує з необхідним у розумних межах контролем певну свободу вибору програм, самостійне планування і реалізацію навчання, розвиток комунікабельності, творчість, практичну спрямованість. Посилюється свобода викладача щодо вибору змісту навчання з метою створення цілісної «картини світу» через інтегроване (наскрізне) викладання предметних тем за комплексного висвітлення з позицій основних природничих і технічних наук; розвиток уміння застосовувати теорію на практиці; розвиток особистісних якостей самостійно діяти, залучаючи всі наявні ресурси. Це краще задовольняє потреби ринку праці в ефективних працівниках постіндустріального суспільства, здатних творити, самостійно діяти, планувати, самоорганізовуватися, працювати в команді, бути озброєними комплексом стандартизованих підходів до пошуку, необхідних у роботі й житті знань, умінь і навичок, а також здатних навчатися протягом життя;

– орієнтація системи освіти на технологічне забезпечення спадковості змісту навчання на різних рівнях, де нижчі функціонують як продовження попередніх та підготовка до можливого переходу на наступні; впровадження інтегрованих наскрізних навчальних планів/програм, адаптованих до потреб ринку праці;

– розвиток навчально-науково-виробничих комплексів;

– забезпечення у ВНЗ широкого доступу до джерел інформації для самоосвіти;

– модернізація матеріально-технічної бази закладів, нормативної бази й менеджменту освіти;

– створення умов для ефективного підвищення кваліфікації викладачів («навчання вчителів»);

– підвищення рівня атестаційно-кваліфікаційних вимог до закладів, оптимізація кількісного співвідношення закладів різних рівнів акредитації; вищої та професійно-технічної освіти; державної та недержавної форм власності;

– удосконалення стандартів освіти;

– збільшення охоплення професійно-технічним навчанням на основі прогнозування потреб ринку праці;

– орієнтація на досвід кращих світових університетів, які, з урахуванням того, що прогрес нині забезпечують, передовсім, високоякісна вища освіта і наука у фундаментальних природничих й технічних сферах, розвивають наукову складову як невід'ємну, зокрема шляхом залучення до викладання провідних науковців, осучаснення обладнання, стимулювання студентів до експериментальних досліджень (будучи прищеплена змалку на всіх освітніх рівнях ідеологія примату

науковості сприяє формуванню в розвинутих суспільствах наукового світогляду освіченої особистості та авторитету науки як такої, престижу пов'язаних з наукою професій, домінуючої ролі наукової експертизи при прийнятті не лише технічних і технологічних, а й гуманітарних і політичних рішень);

– орієнтація на досвід кращих світових університетів щодо інформатизацій та комунікацій («інформаційний вибух» у сучасному світі викликав тенденцію інформатизації власне навчального процесу та фокусування освіти на процесах виробництва інформації через їх надзвичайну економічну ефективність порівняно з традиційним виробництвом та дедалі зростаючу ємність ринку праці з інформацією). Концентрація найбільшого інформаційного ресурсу в Інтернеті та переважно англійською зумовили необхідність вільного доступу науково-педагогічного персоналу й студентів до Інтернету, володіння навичками основних комп'ютерних операцій, навігаційних умінь пошуку значимої інформації, вільного знання англійської;

– концентрація на нинішньому етапі зусиль і ресурсів (через відомі труднощі фінансування вітчизняної освіти) на підтримці кращих ВНЗ як бази відтворення й подальшого продукування висококваліфікованих кадрів. (Маючи на увазі в подальшому розвинути національну систему підготовки науково-технічної еліти без жодних обмежень доступності, окрім природних – особистих здібностей учнів/студентів – тимчасово використати метод організації кількох експериментальних «інкубаторів» на базі передових ВНЗ, спроможних продукувати висококваліфіковані наукові, інженерні, викладацькі кадри у тих предметних областях фундаментальних природничих і технічних наук, де Україна має передумови для розвитку потенціалу конкурентоспроможності.) Пріоритетна концентрація у цих ВНЗ кадрового, методичного, фінансового, інформаційного, матеріально-технічного тощо ресурсу держави, надання їм функцій організації безперервного навчання від початкової до вищої школи, накопичення бази знань і методик з метою подальшого поступового поширення досвіду на всю систему національної освіти може в перспективі вирішити проблему інтеграції освіти, науки й виробництва, забезпечити конкурентоспроможність українських випускників на будь-яких ринках праці.

Редакція щиро бажає В. І. Астаховій всляких успіхів у втіленні в життя її новаторських поглядів і починань на освітянській ниві!

